

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«Формування морально-правових орієнтирів у дітей
старшого дошкільного віку»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DO1-M19z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньо-професійною
програмою Дошкільна освіта з
додатковою спеціальністю 013
Початкова освіта
(заочна форма навчання)
**Долішняк-Скрипницька (Руснак)
Ольга Михайлівна**

Керівник: **Гордійчук М.С.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик
дошкільної освіти
Рецензент: **Горбатюк О.В.**, доцент
кафедри педагогіки та управління
навчальним закладом,
канд.пед.наук, доцент,

м. Кам'янець-Подільський – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ОРІЄНТИРІВ ПОВЕДІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	9
1.1. Проблема правового виховання дітей дошкільного віку у різноманітних наукових підходах.....	9
1.2. Психологічні детермінанти правового виховання дошкільників.....	16
1.3. Педагогічні засади виховання моральної поведінки старших дошкільників у процесі спілкування з однолітками.....	36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ДОБРОЗИЧЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОДНОЛІТКІВ У ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ ЗДО.....	47
2.1. Стан розвитку морально-правових якостей старших дошкільників.....	47
2.2. Експериментальна програма коректного педагогічного впливу на виховання доброзичливих взаємин дошкільників.....	54
2.3. Результати формуючого експерименту: порівняльний аналіз.....	57
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підвищення ролі моральних засад у всіх сферах життя – домінуюча ознака демократичного високорозвиненого суспільства. Реалізація завдань морального виховання молодого покоління в Українській державі має важливе значення, а специфіка обумовлена віковими й індивідуальними особливостями, нормами суспільної моралі, принципами регулювання поведінки тощо. Саме тому в період дошкільного дитинства потрібно сформувати в дітей моральні почуття та якості, спонукати їх до засвоєння певних норм і правил, розвивати відповідні мотиви й звички поведінки, для збереження, зміцнення здоров'я та повноцінної життєдіяльності.

Сучасна система освіти і виховання дітей дошкільного віку на перший план висуває ідею забезпечення повноцінного проживання періоду дитинства, коли дитина відчуває себе активним діячем, який постійно знаходить, відкриває для себе щось нове в навколишньому світі, і таким чином входить у цей світ, залучається до оточуючого його життя. З психологічної точки зору соціалізація дитини розглядається як засвоєння і присвоєння нею культурно-історичного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Як зазначає Рут Чарні, сьогодення вимагає від людини вийти за межі своєї особистості та «знаходити зв'язки з іншими і почуватися членами багатьох груп – своїх близьких, колективу та всього світу» [11, 32].

Щоб відчувати себе комфортно, спокійно, впевнено кожна дитина має навчитися встановлювати зв'язки з однолітками та дорослими людьми, спілкуючись з ними у різноманітних життєвих ситуаціях.

Необхідною умовою успішної соціалізації дитини дошкільного віку є засвоєння морально-етичних норм, правил, вимог, вироблених багатовіковою історією людства.

Окреслена наукова проблема чи не найбільше знайшла відбиток у працях українських психологів І.Беха, О.Кононко та ін. Вони розглядають

особистість у рамках системно-діяльнісного підходу як відносно стійку сукупність психічних властивостей та, водночас, як результат включення індивіда в простір міжособистісних зв'язків. На думку І.Беха, “основу внутрішнього світу особистості становлять розвинені особистісні цінності”. Ціннісну систему людини учений розуміє “як складний регулятор людської життєдіяльності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину, в усіх її об'єктивних характеристиках” [2, 128-134].

Дослідження О.Кононко базуються на дотриманні принципу дитиноцентризму. Нею встановлено, що “особистісне становлення дошкільника є цілісним за змістом і характером, перспективно спрямованим процесом змінюваності в ході його розвитку соціальної та індивідуальної зрілості, життєвої компетентності, позиції у світі. Воно фіксує неперервний перехід якості буття дошкільника як особистості з нижчого на вищий рівень” [6, с.19]. Тобто, індивід відчуває соціально зумовлену потребу бути особистістю та за певних умов виявляє здатність стати нею шляхом самореалізації у соціально значимій діяльності. Цим, власне, й визначається розвиток дитини як особистості.

Аналіз наукових досліджень О.Запорожця, Леонтєва, Я.Неверович, Д.Ельконіна та ін. вчених вказує на те, що інтенсивне засвоєння первинних етичних норм відбувається в період дошкільного дитинства на тлі зародження і формування особистості” [2, 12-13]. Перші кроки опанування суспільної моралі в дитинстві визначають багато в чому моральність зрілої людини. Найбільш адекватна віковим особливостям дошкільника форма засвоєння суспільної моралі – етичні уявлення, адже уявлення є основним матеріалом наочно-образного, провідного виду мислення дитини дошкільного віку. Дефініція «етичні уявлення» трактується як чуттєво-наочні образи належної поведінки, що мають нормативно-оцінний зміст (Т.Титаренко) і розглядаються нами як когнітивно-емоційні утворення, які впливають на моральні почуття та поведінку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема морального виховання дошкільників досліджувалися різносторонньо в таких аспектах: через призму особистісного зростання в період дошкільного дитинства (І.Бех, О.Кононко та інші); з'ясування основних тенденцій морального розвитку — формування емоцій і моральних почуттів (О.Кульчицька та інші); визначення балансу між моральною свідомістю та самосвідомістю (О.Галян та інші), дослідження генезису морального вчинку (Т.Авдулова, Т.Титаренко та інші); стимулювання відповідного ставлення до моральних цінностей, причини можливих порушень морально-правових імперативів (О.Дяченко, Т.Лаврентьева та інші). Дослідники одностайні, що у період дошкільного дитинства дитина стає суб'єктом власної життєдіяльності, починає усвідомлювати моральні цінності, підкорятися власним бажанням і прагненням, ураховуючи вимоги інших; у неї формуються вміння оцінювати свої вчинки та вчинки інших людей, виникає супідрядність мотивів довільної поведінки, здатність до співпереживання, співчуття, що зумовлює засвоєння моральних еталонів поведінки (В.Котирло, Ю.Приходько та інші). У науковій літературі представлено ряд розробок щодо формування у дошкільників моральних якостей, динаміку розвитку моральної сфери особистості в дошкільному віці як інтегральної єдності та взаємодії моральної свідомості, поведінки, відносин, почуттів і переживань дитини (Н.Мельнікова та інші) [9, с.50].

Отже, аналіз наукових джерел з проблеми правового виховання дошкільників засвідчує, що проведені дослідження значно збагатили уявлення про генезис морально-правового розвитку в дошкільному віці, про зміст та особливості виховання дошкільників (за окремими компонентами: емоції, моральні почуття, моральна свідомість і самосвідомість, мотивація, моральна поведінка тощо). Однак надалі залишається невизначеною проблема формування правової поведінки дошкільників у процесі спілкування з однолітками.

Виходячи з недостатньої розробленості досліджуваної проблеми в педагогіці та враховуючи її актуальність та практичну значущість ми обрали тему дослідження: **“Формування морально-правових орієнтирів у дітей старшого дошкільного віку”**.

Об'єкт дослідження - процес морально - правового виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: розвиток морально-правових орієнтирів дошкільника.

Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні проблеми морально-етичного розвитку дошкільника.

Гіпотеза дослідження: основними чинниками формування морально-етичної поведінки є здобуття особистістю знань із певної галузі, емоційне усвідомлення мотивів діяльності та вміння регулювати поведінкову реакцію, тобто морально-етична поведінка є складним новоутворенням особистості, у якому в органічній єдності взаємодіють інтелектуальні, емоційні, мотиваційні й вольові процеси, що відіграють важливу роль у формуванні особистості в період дошкільного дитинства.

Завдання дослідження:

- проаналізувати проблему формування та розвитку морально-етичних якостей особистості у психологічних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів;
- визначити показники рівнів сформованості морально-етичних якостей дошкільників;
- провести експериментальне дослідження з метою вивчення наявного рівня розвитку морально-етичних якостей у дітей дошкільного віку
- розробити методичні рекомендації для вихователів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї гуманістичної педагогіки, спрямованої на створення сприятливих умов формування людини як унікальної особистості (Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, І.Д.Бех, О.В.Киричук, О.Л.Кононко, М.В.Левківський, В.О.Сухомлинський); положення про

закономірності розвитку дошкільника (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.К.Котирло); дослідження особливостей морального виховання дошкільника (Я.Л.Коломинський, М.І.Лісіна, В.О.Павленчик, А.Г.Рузька); теоретичні розробки з проблеми морального виховання особистості (В.В.Абраменкова, Т.О.Репіна, Р.А.Смирнова, Т.М.Титаренко, В.С.Мухіна).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до виховання (І.Бех, Л.Виготський, Г.Костюк, І.Якиманська); теоретичні положення щодо розвитку особистості та гуманізації навчання і виховання (Д.Ельконін, М.Лісіна, Ю.Приходько, В.Сухомлинський); філософські та психолого-педагогічні ідеї про природу цінностей і ціннісних орієнтацій особистості (Є.Бондаревська, І.Ігнатенко, Т.Поніманська, А.Рузька, О.Сухомлинська, Г.Тарасенко, Т.Титаренко, К.Чорна); дослідження специфіки розвитку мовлення дошкільників (А.Богуш, І.Луценко, Т.Піроженко) і ролі художньої літератури у вихованні дошкільників (О.Запорожець, Н.Карпінська, Л.Славіна); праці з питань педагогічного потенціалу засобів фольклору, зокрема упровадження української казки в освітній процес (С.Бакуліна, А.Богуш).

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використано наступні **методи**:

- теоретичні: аналіз, порівняння, узагальнення наукових джерел для уточнення досліджуваних дефініцій «правове виховання», «морально-правові якості»; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для обґрунтування педагогічних умов, моделювання, порівняльний аналіз результатів дослідження;
- емпіричні: діагностичні (бесіда, анкетування), педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи), систематичне спостереження, аналіз продуктів творчої діяльності дітей для визначення рівнів сформованості моральних

- почуттів у дітей старшого дошкільного віку, доведення доцільності педагогічних умов формування поведінки старших дошкільників;
- статистичні методи: математичне обчислення для кількісного оцінювання стану досліджуваної проблеми та експериментального підтвердження ефективності педагогічних умов формування правової поведінки дошкільників у процесі спілкування.

Джерела та база дослідження: матеріали фонду Державної наукової бібліотеки ім.В.О.Сухомлинського; фонд бібліотеки КПНУ імені Івана Огієнка; нормативно-правові документи – урядові постанови, програми і закони України про освіту; нормативні документи Міністерства освіти і науки України; статті науково-методичного та публіцистичного характеру; матеріали педагогічної періодики; сучасні монографічні та дисертаційні дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі ЗДО № 8 м. Чернівці. Загалом, дослідженням було охоплено 65 дітей старшого дошкільного віку, 12 вихователів та 50 батьків.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що обґрунтовано виховний потенціал та педагогічні умови правового виховання дітей дошкільного віку ; визначено вимоги добору художньої літератури, обґрунтовано критерії, показники та рівні вихованості дошкільників; подальшого розвитку набули форми і методи процесу виховання моральності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні положення роботи доповнюють педагогічне знання й можуть слугувати для подальшої наукової розробки проблеми формування правової поведінки дошкільників у процесі спілкування, а також сприяють його використанню для розробки методичних рекомендацій в контексті проблеми дослідження. Матеріали дослідження можуть бути реалізовані під час організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінок комп'ютерного тексту. Основний зміст викладено на 63 сторінках. Список використаних джерел складається з 67 найменувань.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, класифікувавши та узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли таких висновків.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для засвоєння моральних форм поведінки. Психологічними умовами розвитку моральних форм поведінки на етапі дошкільного віку є: забезпечення раціонального усвідомлення моральних феноменів, норм, зразків поведінки, ставлення, оцінок, що, як правило, повинні бути представлені в конкретно-образній формі, їх емоційного переживання та пошуку особистісного сенсу через співвіднесення із власним Я, а також в результаті апробації та реалізації моральних норм, принципів, цінностей у реальній поведінці.

Передумовою виникнення та засвоєння моральних форм поведінки виступають когнітивні, емоційні та мотиваційні чинники розвитку моральних норм дошкільника. Морально-правова поведінка повинна стати потребою дитини, лише тоді вона буде реалізуватися повною мірою і незалежно від ситуації контролю з боку дорослих. Рання і своєчасна психопрофілактика та психо-корекція моральної поведінки у дошкільному віці передбачає активізацію суб'єкт-суб'єктної форми прояву особистісних передумов реалізації моральних форм поведінки. Ефективними є такі прийоми, як: рольові ігри з подальшим аналізом морально-етичних ситуацій; обговорення ситуацій моральної колізії; використання казок з подальшим малюванням суперечливих ситуацій, що сприяє формуванню уявлень про моральні форми поведінки та емоційного ставлення до власної моральної поведінки та моральної поведінки ровесників і дорослих.

Деякі діти старшого дошкільного віку демонструють неадекватність щодо розуміння моральної норми і її емоційної оцінки. Така специфіка розвитку моральної свідомості пов'язана з формуванням моральних інстанцій, індивідуальних мотиваційних систем та особливостями становлення самосвідомості, які характеризуються розшаруванням цілісного образу

“Я” на “Я-реальне” і “Я-потенційне”. Від сприймання змісту окремих вчинків (добре - погано) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про “правильну” (моральну) поведінку.

Старші дошкільники добре володіють “мовою” почуттів. Вони вже здатні стримувати свої почуття. Їхні акценти зміщуються на взаємини людей. Діти цього віку мають “чуття” на реальні ставлення до себе і до інших. Вони відчують прояви нещирості і перестають довіряти такій людині. Щодо авторитетних осіб у них формуються моральні почуття (у ставленні до вихователя). Почуття обов’язку перед однолітками конкурує з тим самим почуттям щодо дорослих. У дитини з’являється стійкість почуттів і взаємин.

Казка є одним із засобів виховання моральних якостей дітей старшого дошкільного віку. За словами В.О.Сухомлинського, казка для маленької дитини, є набагато більшим, ніж просто розповідь про фантастичні події, це спосіб пережити емоцій та почуттів головних героїв, вона навчає робити висновки та приймати правильні рішення, а це, в свою чергу, допомагає сформувати у дитини необхідні морально-етичні якості. Оскільки казки педагога наповнені зразками прояву необхідних дитині морально-етичних якостей, чіткі та зрозумілі старшим дошкільникам вони повинні бути невід’ємною частиною змісту морально-етичного виховання у дитячому садку.

Для діагностики вихованості морального виховання дітей старшого дошкільного віку виділено наступні критерії: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний; до кожного з них визначено показники.

Показником когнітивного критерію є рівень обізнаності дошкільників з казками; уявлення щодо моральних цінностей.

Показником діяльнісно-практичного критерію є дії та вчинки, що демонструють виявлення морального виховання, вміння контролювати та коригувати власну поведінку відповідно до моральних цінностей. Нами констатується, що процес морального виховання засобами читання

художньої літератури, зокрема казок, ґрунтується на взаємодії двох структур: особистості дошкільника, у якій емоції, переживання, смаки, потреби, знання, уміння, навички є структурними компонентами; найбільш доцільних, з виховного погляду, українських народних казок як дієвої виховної субстанції формування почуттів.

Визначено принципи добору казок, спрямованих на моральне виховання старших дошкільників, а саме:

- оптимальна кількість творів, яка не повинна чинити опір природному перебігу освітнього процесу;
- художньо-виховна доцільність, значущість змісту кожного окремого твору;
- доступність та відповідність викладу матеріалу віковим особливостям і творчим можливостям дітей старшого дошкільного віку;
- вимога не видозмінювати першооснову казки як виду фольклору.

Експериментальна перевірка розробленої технології підтвердила робочу гіпотезу про те, що ефективність формування моральної поведінки старших дошкільників у процесі спілкування з однолітками може суттєво підвищитись, якщо в освітньому процесі використовувати казки з дотриманням наступних педагогічних умов:

- добирати твори, які забезпечують формування правових якостей дітей;
- стимулювати емоційно-позитивне сприймання художніх творів;
- поглиблювати ідейно-художній аналіз творів.

Здійснено аналіз динаміки рівнів правового вихованості в дітей дошкільного віку засобами казки. Як показав заключний зріз, відсотковий склад досліджуваних початкового рівня моральної вихованості зменшився на 61,3%. Відсотковий склад дітей середнього рівня - зріс на 38,7%; високого - відповідно на 22,9%. Оскільки оцінка ефективності ґрунтується на факті підвищення рівня правової вихованості, можна зробити висновок про ефективність апробованої технології.

Отже, процес формування правової поведінки старших дошкільників у процесі спілкування з однолітками буде ефективнішим при виконанні певних умов, що забезпечують формування і розвиток моральних цінностей дітей дошкільного віку: забезпечується певна системність у правовому вихованні дитини дошкільного віку, поєднання сімейного виховання з громадським, правильне розуміння виховних функцій материнської школи та організація аналізу результатів спільної освітньої діяльності; досягнута єдність у вихованні, здійснюваному дитячим садом і сім'єю; в якості змісту процесу взаємодії сім'ї та закладу у розвитку дитини виступає залучення батьків у творчу спільну діяльність з педагогами та дітьми, включення дитини в ігрову, творчу, пізнавальну емоційно забарвлену діяльність, спрямовану на становлення моральної сфери дитини дошкільника; педагогізація всього виховного процесу в сім'ї та її психолого-педагогічний супровід; використанні інноваційних моделей взаємодії ЗДО і сім'ї в комплексі з традиційними формами і методами української народної культури.